

«ЛІБЕРАЛЬНИЙ МИР» ЯК КОНЦЕПЦІЯ ТА ПРАКТИКА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ

Багінський А. В.,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Стаття розглядає «ліберальний мир» як концептуальний феномен останніх десятиріч. Аналізуються особливості й недоліки «ліберального миру» як миротворчої практики. Висвітлюються кейси втілення «ліберального миру» в процесі сучасних миротворчих місій. Ліберальний мир постає як утілення неоліберальних практик, що базуються на домінуванні глобальних фінансів, утілених у транснаціональних інститутах. Провал низки миротворчих місій наприкінці ХХ сторіччя зменшив ентузіазм щодо успіхів ліберальної моделі миру. Стає зрозумілим, що, крім функцій нейтральної сторони конфліктів, миротворчі сили можуть працювати із соціальними та інституціональними вимірами перехідних від конфлікту до миру суспільств. Складнощі впровадження ліберального миру спостерігалися в Боснії та Герцеговині. Розглядаються різновиди й моделі ліберального миру. Елементом ліберального миру є ліберальний консенсус, коли основні політичні та громадські сили мають одновекторне бачення динаміки до миру. Проблематичним питанням також є нав'язування моделі ліберальної держави для перехідних суспільств, яким досить складно водночас і синхронізовано проводити економічні, політичні та соціальні реформи. Виокремлюється стандартизованість ліберального миру для перехідних суспільств і робляться висновки щодо можливостей застосування в Україні. Україна має врахувати нюанси й досвід упровадження ліберального миру під час урегулювання конфліктів у світі. Оптимальною моделлю для успіху миротворчих заходів є поєднання західних стандартів миротворчості з місцевими практиками подолання насильства. На відміну від згаданих кейсів, міжнародній спільноті не потрібно сприяти відбудовувати спроможності Української держави «з нуля» в російсько-українському конфлікті. Україна має постати як активний і суверенний суб'єкт під час урегулювання протистояння на Донбасі. Фасилітація в межах громад, виявлення й задоволення потреб та інтересів жертв конфлікту, комплексна й послідовна інформаційна політика держави мають реалізовуватися державними інститутами відносно незалежно від можливостей і допомоги міжнародних донорів у контексті національного миру, що, звичайно, не заперечує його ліберальні й цивілізаційні складники.

Ключові слова: ліберальний мир, конфлікт, урегулювання конфлікту, неолібералізм.

Постановка проблеми. Зусилля держав у подоланні соціально-політичних конфліктів у світі позначається формуванням теоретичних і практичних підходів до вирішення проблем миру. Водночас інтервенція західних країн у соціальний, політичний та економічний плін життя конфліктних суспільств часто викликає неоднозначний вплив і має непередбачувані наслідки, а нерідко стає навіть мало ефективним витрачанням ресурсів. У зарубіжній науці цей комплекс заходів миротворчості аналізується за допомогою концепції «ліберального миру», що, зокрема, оцінюється з критичних позицій.

Серед робіт, присвячених темі «ліберального миру», варто виокремити праці О. Річмонда, Р. Макджінті, М. Ігнат'єффа, Дж. Селбі, М. Даффілда та інших. В українській соціологічній і політичній науці інтерес до цієї наукової проблеми починає лише формуватися.

Мета статті – виявлення особливостей «ліберального миру» як концепції та миротворчої практики.

Виклад основного матеріалу. Розпад радянського блоку призвів до зміни інтерпретацій конфлікту та способів установаження миру. В останній чверті ХХ сторіччя миротворчі операції починають набувати все більш комплексного характеру, поєднуючи мілітарні, цивільні й гуманітарні складники. Стає зрозумілим, що, крім функцій нейтральної сторони конфліктів, миротворчі сили можуть працювати із соціальними та інституціональними вимірами перехідних від конфлікту до миру суспільств. Водночас оптимізм соціальних мислителів щодо безальтернативності ліберальної траєкторії сучасного світу мав вплив і на зміну парадигм миротворчості.

У доповіді Генерального Секретаря ООН Бутроса Галі 1992 року зазначається, що «конфлікти та війни мають розгалужені й глибокі корені. Щоб дійти до них, необхідно докласти максимальних зусиль з метою забезпечити більшу повагу до прав людини та основних свобод, сприяти стійкому соціальному й економічному розвитку в ім'я розширення кордонів процвітання, полегшити страждання, скоротити арсенали зброї масового знищення та обмежити її використання» [1, с. 2].

Підкреслюється, що при цьому суверенні держави залишаються важливим суб'єктом міжнародного співтовариства [1, с. 3]. Разом із тим зазначається, що «час абсолютного та виключного суверенітету пройшов; його теоретична концепція ніколи не підтверджувалася реальним життям. Завдання керівників держав сьогодні полягає в тому, щоб зрозуміти це й забезпечити рівновагу між потребами благого внутрішнього управління та вимогами все більш взаємозалежного світу» [1, с. 5].

Як бачимо, доклад Генерального Секретаря ООН, проголошений у 1992 році, цілком відповідає духу епохи й поділяє оптимізм західних соціальних мислителів щодо «кінця історії» та руху світової цивілізації до глобальних універсалістських ліберальних норм. Сам документ фіксує новий етап для миротворчості у зв'язку із завершенням біполярного періоду Холодної війни. На перший план виходять не лише превентивні дії із запобігання конфліктам, а й усунення й робота із соціальними причинами їх виникнення: економічною безвихіддю, соціальною несправедливістю та політичними утисками [1, с. 5].

Схожий підхід, де ООН як ключовий міжнародний актор домінує над суверенними державами, можна трактувати в дусі неолібералізму, в контексті якого функції держави на місцевому рівні піддаються ревізії з боку міжнародних політичних і фінансових сил. Проте подібний оптимізм зіштовхнувся з труднощами проведення миротворчих місій уже в межах останнього десятиріччя ХХ сторіччя. Провал низки миротворчих місій у Боснії, Руанді та Сомалі зменшив ентузіазм щодо успіхів ліберальної моделі миру.

О. Річмонд зазначає, що тип мислення епохи Просвітництва з раціональними методами та онтологією презентує проект миробудівництва як «пристрій для вирішення проблем». Тому на перший план виступають інститути урядування, а соціальна агентність суспільства, в якому розгортається миротворчий проект, відходить на другий план. Показовим є приклад Східного Тимору, де спільними зусиллями та заходами міжнародного співтовариства створено нову незалежну державу, що мало за означенням подолати наслідки конфлікту між владою Індонезії та місцевими політичними силами [2, с. 86–87].

Р. Мак-Джінті розглядає ліберальний мир як «концепцію, умову та метод, за допомогою яких провідні держави, міжнародні організації та міжнародні фінансові організації утверджують власний варіант миру через миротворчі операції, контроль міжнародної фінансової архітектури, підтримку державного суверенітету й міжнародний статус-кво» [3, с. 143].

Елементом ліберального миру є ліберальний консенсус, коли основні політичні та громадські сили мають одновекторне бачення динаміки до миру. Сутність ліберального миру розкривається через поняття «мир-як-урядування», яке полягає в тому, що ліберальна держава вибудовує локальні, державні та міжнародні аспекти миру. «Мир-як-урядування» зосереджується передусім на розбудові державних інституцій, що базуються на верховенстві права, принципах демократії, вільному ринку. Така досить активна функція держави в концепції «ліберального миру» реалізується через захист і контроль за індивідами та громадянським суспільством, причому саме урядування має чіткий міжнародний вияв, де ліберальні норми мають стати універсальними й бути втіленими через відповідні інституції гегемонії та глобальної інституціоналізації [2, с. 6].

Ліберальний мир є виявленням неоліберальних практик, що базуються на домінуванні глобальних фінансів, утілених у транснаціональних інститутах, а також пов'язані з ідеєю індивідуалізму. На думку Е. Херрінга, однією з ліній критики сучасного неолібералізму є позиціонування людського розвитку в межах глобального ринку, де все продається й купується. Тут абстрактним видається й дискурс прав людини, який у відірваності від локального контексту перетворюється на риторичні фігури [4, с. 342–343].

Із цього погляду «ліберальний мир» став наслідком еволюції концептуальних підходів до миру. У контексті теорії «ліберального миру» О. Річмонд розрізняє мир переможця, інституційний мир, конституційний мир і громадянський мир. Мир переможця, актуальний ще з часів античності, показує, що домінування та гегемонія переможця у війні є необхідною для виживання спільноти. Інституційний мир з'являється в поствестфальській епоху й зосереджує увагу на нормативному та легальному контекстах взаємодії держав у забезпеченні мирного співіснування, враховуючи міжнародні норми й міжнародні інституції. Конституційний мир відсилає до ідеї «вічного миру» І. Канта, впроваджуючи універсалістські, космополітичні цінності, зокрема демократії та вільного ринку. Громадянський мир супроводжується прямою громадянською дією за права й свободи людини [2, с. 5].

О. Річмонд пропонує три моделі ліберального миру: консервативну, ортодоксальну та емансипаторну. Перша ґрунтується на гегемонії й домінуванні та відповідає «миру переможця». Прикладом тут

може бути воєнна антитерористична операція США в Іраку й Афганістані, коли Тимчасова адміністрація фактично будувала мир через воєнне втручання. Ортодоксальна модель пов'язана з постбіполярною ерою та стосується насамперед активного створення ліберальної держави через миротворчість і перехідні інституції. Емансипаторна модель передбачає широке включення громадських організацій у процеси відновлення забезпечення прав людини та політичного представництва [2, с. 7–8].

Проблематичним питанням також є нав'язування моделі ліберальної держави для перехідних суспільств, яким досить складно водночас і синхронізовано проводити економічні, політичні та соціальні реформи. Разом із тим бажання миротворчих організацій швидко забезпечити й, головне, відзвітувати про результат, може лише нашкодити і дискредитувати ідею миру.

Також О. Річмонд розглядає конкретні кейси втілення ліберального миру в критичному ключі. Масштабна розбудова миру в Камбоджі, що коштувала сотні мільйонів доларів США, призвела до так званого «віртуального миру». Завданням перебудови держави внаслідок подолання конфлікту в Камбоджі стала трансформація від однопартійності до багатопартійності. Миротворча місія UNTAC мала бюджет 1,5 млрд доларів США і ставила за мету перезаснування державних інститутів на основі верховенства права. У конфлікті в Камбоджі були задіяні щонайменше 4 сили, що боролися за політичну владу, – Народна партія Камбоджі на чолі з Хун Сеном, FUNCINPEC – партія принца Сінахука, соціалістично орієнтовані Червоні кхмери і Фронт національного визволення кхмерів. Фактично йшлося про боротьбу між національно-визвольними, монархічними та радикально лівими політичними силами [2, с. 21].

У моделі О. Річмонда місія UNTAC представляла консервативний ліберальний мир, утілений через примус і дипломатію. Навіть за ортодоксальної моделі ініціатива уряду «згори-вниз» до суспільства не була застосована. Зрештою, Камбоджа, яка не мала досвіду розподілу влади або вільних виборів, опинилася в пастці високих очікувань щодо сталого миру як наслідку розбудови демократичних політичних інститутів [2, с. 22].

Ліберальний мир критикують за односторонність і нав'язування «згори-вниз», шаблонність та одноманітність, а також неможливість працювати зі структурними причинами конфлікту. У цьому контексті згадується ліберальний мир від ІКЕА – стандартний набір заходів, що ніби «в коробці» постачається до країни-реципієнта. У цьому плані ліберальний мир також суперечить місцевим миротворчим практикам і традиціям, оскільки не враховує соціокультурний контекст суспільства, в якому може відбуватися примирення та залучення локальних агентів.

Крім того, варто враховувати, що держави епохи модерну розвинули безпрецедентний апарат продукування конфліктів, руйнації/підпорядкування слабкіших держав, а також досягли здатності до ефективної мобілізації, яка впродовж Гобсбаумового «короткого ХХ сторіччя» та періоду, що слідує за ним, спричинялася як до емансипаторських, так і деструктивно-репресивних наслідків (про модерн і його мобілізаційний потенціал див. у публікаціях П. В. Кутуєва та С. Чолія [5; 6]).

Хибним є уявлення про неефективність політичних систем перехідного періоду постконфліктних суспільств. Ці системи відтворюються на основі неопатримоніальних практик і клієнтарно-патронажних систем суспільних відносин. Із цього погляду перехідні суспільства можуть важко сприймати демократичні та ліберальні ідеї, класифікувати їх як щось «зовнішнє» й «неприродне». Водночас зовнішні актори через модель ліберального миру можуть трактувати політичну систему як «failed state» і пропонувати механізм досягнення миру засобами оновлення та демократизації державної системи, впровадження так званого «good governance». Таке добре урядування втілюється, зокрема, через створення вебріанської держави з монополією на насилля, через вибори, після яких опозиція може контролювати монополію влади. Подібний підхід був провальним у Камбоджі, стверджує О. Річмонд, де одна зі сторін конфлікту монополізувала владу якраз унаслідок виборчих процедур [2, с. 33–34].

Під час інтервенцій ліберального миру необхідно також враховувати, що традиціоналістські клієнтарно-патронажні системи спрямовані проти індивіда: звідси впливає крихкість упровадження норм захисту прав людини як індивідуальних прав. Крім того, хибне тлумачення індивідами своїх прав призводить до слабкості громадянського суспільства, яке під час миротворчих операцій активно підтримується міжнародними донорами, проте не може схопити сутність універсальних прав і свобод людини.

На державному та інституційному рівнях клієнтарно-патронажна система породжує корупцію, що, хоча й пронизує всі суспільні сфери – від освіти до охорони здоров'я, водночас є зразком для відтворення цих суспільств на зрозумілій населенню щоденній основі. У цій ситуації реформи у сфері права можуть сприйматися як незрозумілі та ворожі щодо звичного стану справ, де патронажна ієрархія дає можливість мати почуття буденної захищеності, а також поліпшити свій соціальний статус в умовах винагороди від патрона за надану клієнтом послугу [2, с. 33–34].

Складнощі впровадження ліберального миру спостерігалися в Боснії та Герцеговині. Після укладання Дейтонських мирних умов була створена федерація Боснії та Герцеговини, а також авто-

номна Республіка Сербська. Вибори, які пройшли досить швидко після підписання угод, закріпили етнічний розподіл влади, де інститут глави держави почергово займають етнічні боснійці, серби та хорвати. В умовах післявоєнної реконструкції ініціативи з відновлення реалізувала низка міжнародних інституцій – Офіс Високого Представника, миротворча Місія Організації Об'єднаних Націй у Боснії й Герцеговині.

Однією з найбільших проблем, із якою зіткнулися розробники моделі ліберального миру в Боснії, стала політизованість етнічного поділу країни. Міжнародне управління створило в Боснії слабку конфедеративну державу, яка інституціоналізувала етнічні розділення [2, с. 56].

Політико-етнічні еліти внаслідок швидких виборів досить швидко відновили свій вплив на означених територіях. Відповідно, Дейтонські мирні угоди, які передбачали повернення мультиетнічності відновленого боснійського суспільства, не спрацювали як дорожня карта постконфліктної розбудови. Крім того, О. Річмонд указує, що впровадження індивідуальних прав за західним зразком у цьому постсоціалістичному суспільстві потребувало більш тривалої й усеосяжної роботи. Більшість громадських організацій також мали етнічну, а не національну ідентифікацію, що стало перепорою для адвокації прав людини [2, с. 70–72].

Висновки. Україна має врахувати нюанси й досвід упровадження ліберального миру під час урегулювання конфліктів у світі. Оптимальною моделлю для успіху миротворчих заходів є поєднання західних стандартів миротворчості з місцевими практиками подолання насильства. На відміну від згаданих кейсів, міжнародній спільноті не потрібно сприяти відбудові спроможності Української держави «з нуля» в російсько-українському конфлікті. Україна має постати як активний і суверенний суб'єкт під час урегулювання протистояння на Донбасі. Фасилітація в межах громад, виявлення й задоволення потреб та інтересів жертв конфлікту, комплексна й послідовна інформаційна політика держави мають реалізовуватися державними інститутами відносно незалежно від можливостей і допомоги міжнародних донорів у контексті національного миру, що, звичайно, не заперечує його ліберальні та цивілізаційні складники.

Bahinskyi A. “Liberal peace” as a concept and practice of conflict regulation

The efforts of states to overcome conflicts in the world are marked by the formation of theoretical and practical approaches to solving the problems of peace. At the same time, Western countries' interventions in the social, political, and economic currents of the life of conflict societies often have mixed effects and have unforeseen consequences, and often become even a waste of resources.

The purpose of the article is to identify the features of «liberal peace» as a concept and peacekeeping practice. An element of the liberal peace is the liberal consensus, when the main political and social forces have a one-vector vision of the dynamics towards peace. A similar approach, where the UN as a key international actor dominates sovereign states, can be interpreted in the spirit of neoliberalism, in the context of which state functions at the local level are subject to revisions by international political and financial forces.

A problematic issue is also the imposition of a model of a liberal state for transitional societies, which is difficult enough at the same time to synchronize economic, political and social reforms. At the same time, the desire of peacekeeping organizations to quickly ensure, and most importantly, to report on the outcome, can only hurt and discredit the idea of peace.

The liberal peace has been criticized for unilateralism and top-down imposition, pattern and monotony, and the inability to deal with the structural causes of the conflict. In this context, the IKEA liberal peace is referred to as a standard set of measures that is shipped «in the box» to the recipient country. In this respect, the liberal peace also contradicts local peacekeeping practices and traditions, because it does not take into account the socio-cultural context of a society in which reconciliation and involvement of local agents can occur.

Ukraine needs to take into account the nuances and experience of implementing the liberal peace in conflict resolution in the world. An optimal model for the success of peacekeeping activities is the combination of Western standards of peacekeeping with local practices to combat violence. Ukraine should emerge as an active and sovereign entity in resolving the confrontation in the Donbas. Facilitation within the community, identification and satisfaction of the needs and interests of the victims of the conflict, comprehensive and coherent information policies of the state should be implemented by the state relatively regardless of the capabilities and assistance of international donors in the context of national peace, which usually does not deny its liberal and civilizational components.

Key words: liberal peace, conflict, conflict regulation, neo-liberalism.

Література:

1. Гали Б.Б. Повестка дня для мира. Превентивная дипломатия, миротворчество и поддержание мира. Доклад Генерального секретаря в соответствии с заявлением, принятым 31 января 1992 года на заседании Совета Безопасности на высшем уровне. A/47/277, S/24111 от 02.07.1992.
2. Richmond O. and Franks J. Liberal peace transitions. Between statebuilding and peacebuilding. Edinburgh University Press, 2011. 230 p.
3. Mac Ginty, Roger. Indigenous Peace-Making Versus the Liberal Peace. *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*. Vol. 43 (2). P. 139–163.
4. Herring E. Variegated neoliberalization, human development and resistance: Iraq in global context. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*. Volume 5. Number 3. P. 337–355.
5. Кутуев П.В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології: монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 516 с. URL: <http://www.sociology.kpi.ua/wp-content/uploads/2019/02/Kutuev.pdf>.
6. Kutuev P., Choliy S. Mobilization in post-socialist spaces: Between imperatives of modernization and threats of demodernization. *Ideology and Politics*. 2018. Issue 2. С. 4–24. URL: <https://ideopol.org/wp-content/uploads/2019/01/2.%201.%20ENG.%20Intro.pdf>.